

ΕΠΕΤΗΡΙΣ

Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν

ἔτος ΙΒ΄

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηναίων καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις
Συλλόγου πρὸς ἐπίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἈΘΗΝΑΙ 1936

Ο ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΒΡΕΣΘΕΝΗΣ ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ

Ὁ δέκατος αἰὼν μετὰ Χριστὸν εἶναι ἡ ἀφετηρία ἐν Λακεδαιμόνι μιᾶς νέας ζωῆς, ἡ ὁποία ἐν πολλῇ μεγαλοπρεπείᾳ προβάλλει κατὰ τοὺς δυσχειμέρους ἐκείνους χρόνους.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν Λακεδαιμονίᾳ δρασίῳ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἰδρυθὲν ἐν Λακεδαιμονίᾳ μοναστήριον ἐξειλίχθη, ζῶντος ἔτι αὐτοῦ, εἰς μέγα πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον, εἰς σχολὴν ἀναμορφώσεως τῆς Πελοποννήσου, εἰς κέντρον ἀληθῶς ἀναγεννήσεως τῆς τέχνης.

Ὁ Ὁσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», περιοδεύσας ἅπασαν τὴν ἀνατολήν, μετεκόμισε καὶ μετεφύτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθὲν ἐν Λακεδαιμονίᾳ Μοναστήριον τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ζωὴν αὐτῆς, ἣν καὶ ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέπτυξεν ὑπὸ τὴν λαμπηδόνα τῆς χάριτος καὶ εὐλογίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ζωὴ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἐν Σπάρτῃ ἀποτελεῖ σημαντικώτατον σταθμὸν ἀναδημιουργίας. Ὑπερχειλίσασα δ' ἡ πηγὴ αὕτη καὶ εἰς ποταμὸν μέγαν μετασχηματισθεῖσα κατήρδευσεν ἅπασαν τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα.

Καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ διαδεχθέντος τὴν Λακεδαιμονίαν, δὲν εἶναι ἡ ἀνταύγεια τῆς ἐν αὐτῇ ἀναπτυχθείσης πνευματικῆς καὶ ἐκτάκτου καλλιτεχνικῆς κινήσεως ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ αὐτὴ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, ἣν ἐκλείσαν μεγάλοι καὶ ἐνθουσιώδεις κληρικαὶ φυσιογνώμιοι, ἀπετέλεσε τὸ κέντρον τῆς εἰς Μυστρᾶν μετακομισθείσης καὶ μεταφυτευθείσης ἐκ τῆς Λακεδαιμονίας πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς, παραλλήλως πρὸς τὴν αὐτὴν τῶν Δεσποτῶν τοῦ Μυστρᾶ.

Ἐὰν ἐσφύζοντο αἱ μοναὶ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἐν Λακεδαιμονίᾳ καὶ τοῦ Βροντοχίου ἐν Μυστρᾷ, καὶ δὲν διεκόπτετο ἡ ζωὴ αὐτῶν καὶ τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, θὰ εἶχομεν τρεῖς μεγάλου ἐνδιαφέροντος βιβλιοθήκας, αἵτινες θὰ ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἀποδείξωσι τὸ γεγονός τῆς ἐκτάκτου αὐτῆς πνευματικῆς κινήσεως, ὡς οἱ σφζόμενοι ναοὶ μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἐξόχου καλλιτεχνικῆς ζωῆς, τῆς ἀναπτυχθείσης ἐν Λακεδαίμονι.

Οἱ κώδικες ἐξ ὧν ἀπηρτίζοντο αἱ βιβλιοθήκαι τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, τῆς περιφήμου μονῆς τοῦ Βροντοχίου, τοῦ Ζωοδότου Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Μυστρᾷ καὶ τῇ Λακεδαιμονίᾳ ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν κέντρων, διηρπάγησαν ἢ κατεστράφησαν κατὰ τὰς διαφόρους ἀνωμάλους περιστάσεις¹. Οὕτως ὁ Μυστρᾶς ὑπέστη δις ἐξερήμωσιν, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὁρλώφ καὶ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἰμβραήμ Πασᾶ, οἱ δὲ ναοὶ του ἐκάησαν, πλην τοῦ ναοῦ τῆς Μητροπόλεως.

Κατὰ τὴν πρώτην καταστροφὴν, τὰς ἐπισκευὰς τῶν ἐν Μυστρᾷ Ναῶν ἐνήργησε, κατὰ τὴν ἀδείαν τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐξαγορασθεῖσης ἐπὶ ἀδραῖ πληρωμῇ, ἐν ἔτει 1805, ὁ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Χρῦσανθος († 1823).

Ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας εἰργάσθησαν πολλοὶ Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, πλουτίσαντες καὶ τὴν βιβλιοθήκην αὐτῆς καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἐν τῇ Μητροπόλει Λακεδαιμονίας Ἱερῶν Μονῶν.

Πιστεύομεν ἀκραδάντως, ὅτι ἡ αὐτὴ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας καὶ αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», τοῦ Βροντοχίου, τοῦ Ζωοδότου Χριστοῦ ἐν Μυστρᾷ καὶ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Θεράπναις, θὰ ἦσαν σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμαθήτευσαν οἱ πλεῖστοι Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι.

Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἀναφέρει ἐν τῷ Νέφ Ἑλληνομνήμονι² ὀνόματα τριάκοντα ἐξ Λακεδαιμονίων βιβλιογράφων, ὧν σφῶνται κώδικες εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος δὲν ἀποτελεῖ ἢ μικρὸν ποσοστὸν τῶν κατὰ καιροὺς ἐν τῇ Μητροπόλει Λακεδαιμονίας ἐργασθέντων βιβλιογράφων.

Μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων τούτων βιβλιογράφων συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος.

Οὗτος κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Ἀναβρυτῆς τῆς Ἐπαρχίας Λακεδαίμονος, κειμένου ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ταῦγέτου, ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ τέως Δήμου Βρυσεῶν καὶ ἀπέχοντος τῆς Σπάρτης περὶ τὰς δύο ὥρας.

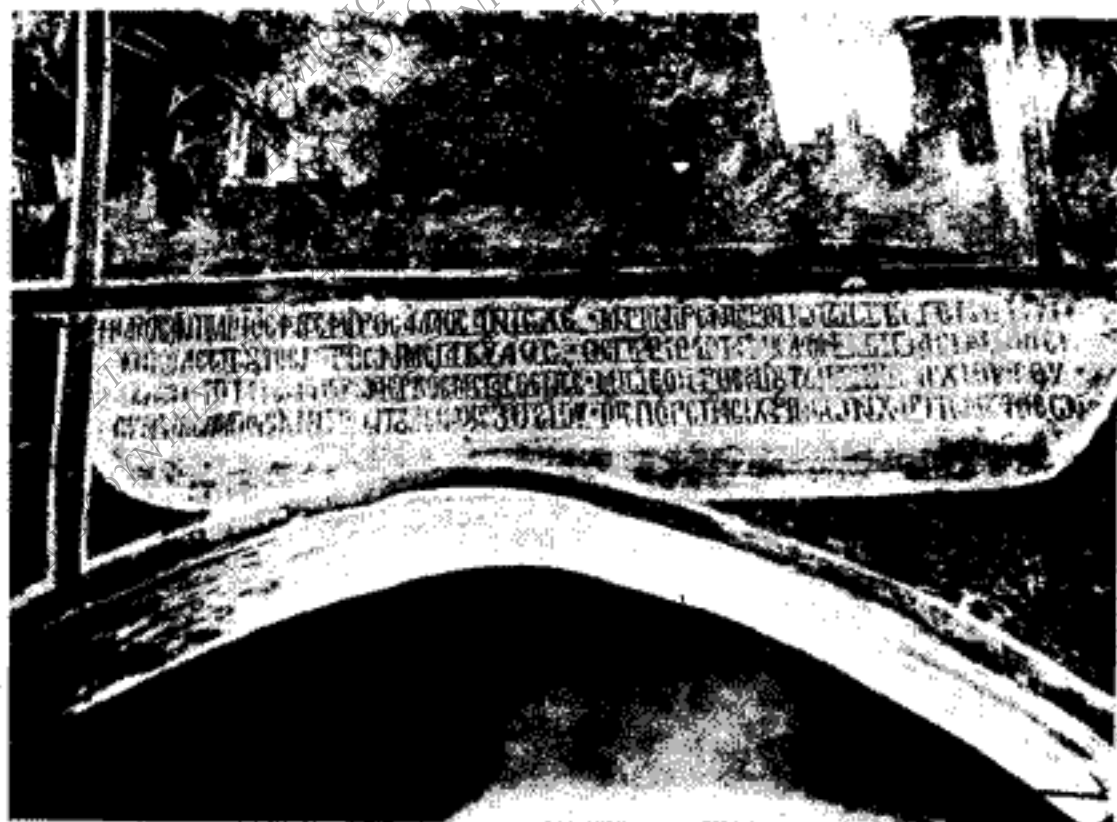
Τὸ χωρίον Ἀναβρυτῆ, οἱ κάτοικοι τοῦ ὁποῖου ἔχουσιν ἰδιαίτους τινὰ προφορὰν, δέον νὰ κατοικήθῃ μετὰ τὴν ἄλωσην τοῦ Μυστρᾷ ὑπὸ τῶν Τούρκων, γενομένην τῇ 29 Μαΐου, ἡμέρᾳ Πέμπτῃ, τοῦ ἔτους 1460³, ἐκ φυγάδων κατοίκων τοῦ Μυστρᾷ καὶ τῆς πόλεως Λακεδαιμονίας.

¹ Ἡ εἰδησις ἐν τῷ νέφ Ἑλληνομνήμονι (Δ' 154), ὅτι οἱ κώδικες τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας κατετέθησαν ἐν τοῖς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως χρόνοις εἰς τὴν ἐν Θεράπναις Ἱερᾷ Μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων δὲν εἶναι ἀσφαλῆς. Οἱ ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ κώδικες ἐγράφησαν δι' αὐτὴν ἢ ἀφιερῶθησαν εἰς αὐτὴν ὑπὸ διαφόρων ἀδελφῶν αὐτῆς, Ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης, εἰς ἣν ἠνήγετο αὐτή.

² Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ' σελ. 150 κ. ε.

³ «Τῷ ςϞξη' ἔτει Ἰνδικτιῶνος η' μηνὶ Μαΐω κθ' ἡμέρᾳ ἐπάραθη ὁ Μιζηθρᾶς». Κώδιξ Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίων Τεσσαράκοντα Λακεδαίμονος ὑπ' ἀριθ. 14 φ. 21.

Τὰ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ πληροφοροῦμεθα ἐκ μιᾶς τῶν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ἐν Ἀναβρυτῇ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ τιμωμένου εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, ἐχούσης ὡδε:

Εἰκ. 1. Ἀ κτιτορική ἐπιγραφή ἐν τῷ ναῷ τοῦ «Ἁγίου Νικολάου» Ἀναβρυτῆς.

«Ἥλιος ἀνατολήθε φασφόρος ἄλλος ἀνίοχε
 Μαρμαίρων μερόπων εὐσεβῆν γενεὴν
 Νικόλεως οὗτος Μυραίων μέγα κῦδος
 Ὃς γε αἰεὶ θειοτάταις λάμψεσιν πᾶσι νέμει.
 Ἄλλ' ὃ θειοτάτων ἀνέρων ἔρκος μεγασθενίς,
 Μνώεο Παρθενίου τλήμονος ἀρχιθέτου
 Σὺν τοῖς λοιποῖς κτήτοσι τοῦδε ναοῦ σου Θείου
 Οἷς πόρε πᾶσιν χάριν σὼν χαρίτων ζαθέων». (Εἰκ. 1).

Ὁ ναὸς οὗτος ἀνωκοδομήθη ἐν ἔτει 1625 ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ, ὡς δεικνύει καὶ ἡ παρατιθεμένη (Εἰκ. 2) ἐπιγραφή ἔχουσα οὕτω.

Ἀνηγέρθη ἐκ βάρθων [καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάναγιος ναὸς οὗτος δ] ἐν τῇ χώρᾳ Ἀναβρυτῇ ὃ ἐπ' ὀνόματι τῶν δύο θαυματοποιῶν ἁγίων ἀνεγ-
 γερμένος τοῦ τε ἁγίου καὶ ἱεροῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιεπι-
 σκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματοουργοῦ καὶ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος

Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου ἐν εἰσι ἀπὸ θείας οἰκονομίας ἀρχεῖ | ἀρχιερατεύ-
οντος τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας κυρίου Ἰωάσαφ | μηνί
Μαΐου λ' Ἰνδικτιῶνος η'
χειρ δημητρίου Κακαβᾶ¹.

Ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος, θέλων νὰ εὐεργετήσῃ τὴν ἰδαι-
τέραν του πατρίδα, δὲν ἐδίστασε νὰ υποβληθῇ εἰς τοὺς κόπους καὶ τὰς θυσίας

Εἰκ. 2. Β' κτιτορική ἐπιγραφή ἐν τῷ ναῷ τοῦ «Ἁγίου Νικολάου» Ἀναβρυτῆς.

τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἀνωτέρου ναοῦ καὶ ἐφοδιασμοῦ αὐτοῦ διὰ τῶν ἀναγ-
καίων ἱερῶν σκευῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σωζομένου καὶ ἐν χρήσει ἐτι ὄντος
ἐν αὐτῷ ἁγίου Ποτηρίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκονται τάδε τὰ χρονικά
σημειώματα, ὧν τὸ πρῶτον ἐντὸς δεκατεσσάρων διακοσμητικῶν κύκλων.

Τὸ παρὸν | θεῖον καὶ | ἱερὸν πο|τήριον ὑπάρχει | τοῦ Ἁγίου Νικολάου |
τοῦ ἐν τῇ | Ἀναβρυ|τῇ | τῇ κώ|μη τῆς | Λακε|δαίμο|ρος.

¹ Ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐκ Ναυπλίου Δημητρίου Κακαβᾶ τίθεται μεταξύ τῶν ἐτῶν
1590-1607 (Ν. Καλογεροπούλου, Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ τέχνη σ. 111).
Ὁ ζωγράφος ὁμοίως αὐτός οὐ μόνον ζῆν κατά τὸ 1625, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρου ἐπιγραφῆς
φαίνεται, ἀλλὰ καὶ, ὡς κατωτέρω σημειοῦται, κατά τὸ 1632 ζωγραφίζει τὴν ἱερὰν
μονὴν Γόλας.

Ὁμοίως «*Παρθενίου μνάειο ἀρχιερέως σὺν τούτῳ σῶτερ καὶ Γαβριὴλ τοῦ θύτου καὶ τάξον αὐτοὺς ἐν σκηναῖς τῶν δικαίων, ὅτε καθίσης κρίναι πᾶσαν, κτίσιν ἰκεσίας μητρὸς τῆς Παναγράντου καὶ Νικολάου Ἱεράρχου Χεῖρ Γεωργίου τοῦ ἐκ Στεμνίτης, ἀχῆα*».

Ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος δὲν ἦτο κοινὴ προσωπικότης. Ἦτο ἀνὴρ μεγάλης καὶ σπανίας θρησκευτικῆς καὶ κοινωφελοῦς δράσεως. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν, ποίημα καὶ πόνημα ἀσφαλῶς ἰδικόν του, πρόκειται εἰς μαρτύριον τῆς μορφώσεώς του, ἡ δὲ θρησκευτικὴ ζωὴ ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθένης κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ εἰς μαρτύριον τῆς ἐκτάκτου ἐθνωφελοῦς καὶ κοινωφελοῦς δράσεώς του. Ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν πληροφορίας περὶ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, οὔτε περὶ τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτοῦ εἰς διάκονον, πρεσβύτερον καὶ ἀρχιερέα. Τὰ κατ' αὐτὸν πληροφοροῦμεθα ἐκ σποράδην ἐγγράφων μνημείων διασωθέντων μέχρις ἡμῶν.

Ἐξ Ἀναβρυτῆς τοῦ τέως Δήμου Βρυσεῶν τῆς Ἐπαρχίας Λακεδαίμονος καταγόμενος, φαίνεται, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ἱεράν σύναξιν τῆς κατὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων.

Ἐν πράξει τῶν πατέρων τῆς ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας, κειμένης «*πλησίον τῆς Ποταμίας ἀποδόθε*», τῆς γνωστῆς Παλαιοπαναγιαῖς, περὶ συγχωνεύσεως αὐτῆς εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης, ἣτις εἶναι κατεστρωμένη ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι αὐτῆς (φ. 72^β) ὑπογράφει οὕτως: «*Ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Εὐρυσθένης Παρθένιος γνώμη καὶ θελήσει τῶν ἀνωθεν μαρτυρῶ*».

Ἐκ τῆς πράξεως αὐτῆς φερούσης χρονολογίαν «*Δεκεμβρίου ιη' ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ, ἀχά' Ἰνδικτιῶνος γ'*» μανθάνομεν, ὅτι ὁ Παρθένιος ἦτο ἐπίσκοπος κατὰ τὸ 1601.

Ἐξ ἑτέρας πράξεως, φερούσης χρονολογίαν «*Νοεμβρίου ιγ' ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ, ἀχκ' Ἰνδικτιῶνος γ'*» κατεστρωμένης ἐν φ. 88^β - 89^α τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω κώδικος τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων περὶ συγχωνεύσεως εἰς αὐτὴν τοῦ ἑτέρου πλησίον τῆς Ποταμίας ἱεροῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπογράφει: «*Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος*», βεβαιοῦται, ὅτι τῷ 1620 ἦτο ἀκόμη Ἐπίσκοπος Βρεσθένης ἐν ἐνεργείᾳ.

Τὸ γεγονός τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς, ἣτις ἀναγινώσκειται ἐσωτερικῶς εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ ἐν Χρυσάφῃ τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης παρεκκλησίου ἐκ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐχούσης οὕτως: «*Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων γῆς καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος οὗτος καθὼς τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ δι' ἐξόδου καὶ κόπου τοῦ τιμιωτάτου καὶ χρησιμωτάτου ποτὲ μακαρίτου κυρ Καμαρινοῦ τὸ ἐπίκλην σκηνοπλόπου καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ εὐφροσύνης*

καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς ψυχικὴν αὐτῶν σωτηρίαν ἀρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου τῆς ἀγιοτάτης Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης κυρ Παρθενίου διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἐλαχίστου ζωγράφου Γεωργίου Μόσχου ἐκ πόλεως Ναυπλίου ἐν ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ΔΧΚ' Νοεμβρίου Ι' Ἰνδικτιῶνος τρεχοῦσης Γ'.

Ἐν ἔτει 1661 μ. Χ. βεβαίωσι προᾶξιν ἀφιερωτικὴν τοῦ Δημητρίου Τζάκωνα

Εἰκ. 3. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν κωδ. 4 τῆς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα Μαρτύρων Λακεδαιμόνος.

εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα κατεστρωμένην ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι αὐτῆς (φ. 50^β) προσυπογραφόμενος ὡδε: «† Ἐπίσκοπος Παρθένιος μάρτυς τῶν ἀνωθεν γεγραμμένων».

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανίζεται ὡς πρόην Βρεσθένης, διαμένων ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἀντιγραφήν κωδίκων. Εἰς τὸν Παρθένιον ἀνήκουσιν οἱ ἐν τῇ εἰρημένῃ Μονῇ πεντε κώδικες ὑπ' ἀριθ. 4 (2), 27 (24), 31 (11), 32 (43), καὶ 57 (32)?

¹ Βλέπε καὶ Ν. Βέην ἐν Νουμᾷ τόμ. Γ' ἔτους 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10-11 καὶ Φ. Κουκουλέν, ἐν ἱστορίᾳ τῆς Βαμβακοῦς σ. 36-37.

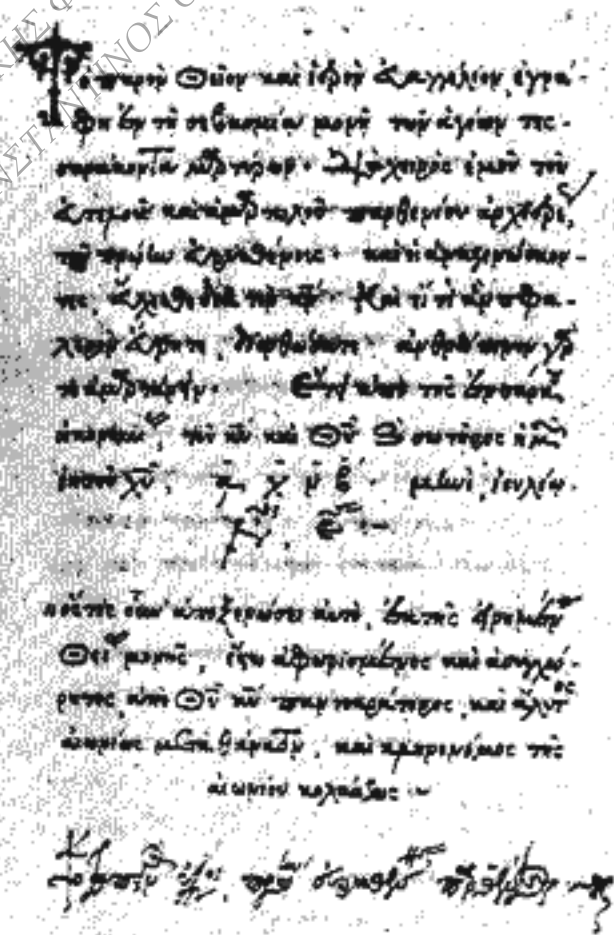
² Τῶν κωδίκων τούτων γίνεται μνεῖα ὑπὸ τοῦ Ν. Βέην ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσῶ» ἔτ. Κ' 1904 καὶ ἐν Νουμᾷ ἔτος 1905 φ. 166, ἐν δὲ καὶ

Κώδιξ 4 (2). Ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 κώδιξ περιλαμβάνει τὰς κατὰ Κυριακὴν καὶ λοιπὰς τοῦ ἔτους ἀναγινωσκομένας περικοπὰς τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Διακρίνεται διὰ τὴν ὄραϊαν γραφὴν καὶ διακοσμεῖται ὑπὸ εὐγράμμων ἐπιτίτλων καὶ κεφαλαιωδῶν γραμμῶν. Ἐν αὐτῷ ζωγραφοῦνται καὶ αἱ εἰκόνες τῶν Εὐαγγελιστῶν Ἰωάννου (εἰκ. 3), Ματθαίου, Λουκᾶ καὶ Μάρκου μὴ στερούμεναι τέχνης.

Ἐν τῷ τελείῳ καὶ ἐν φ. 341 τοῦ κώδικος σφίεται χρονικὸν σημεῖωμα ἔχον οὕτω. «Τὸ παρὸν θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐγράφη ἐν τῇ σεβασμίᾳ Μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου Ἀρχιερέως, τοῦ πρόφην Εὐρυσθένους· καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε διὰ τὸν Κύριον. Καὶ εἶτι ἂν σφαλερὸν εὔρητε, διορθώσατε. ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν. Ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, ἀχρβ' μηνὶ Ἰουλίῳ Ἰνδικτιῶνος Ε'». Ὅστις οὖν ἀποξενώσῃ αὐτὸ ἐκ τῆς εἰρημένης μονῆς ἔστω ἀφορισμένος καὶ ἀσυγχώρητος ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος καὶ ἄλλοις αἰωνίως μετὰ θάνατον καὶ κληρονόμος τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος πρόφην Εὐρυσθένους Παρθένιος¹ (Εἰκ. 4).

ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. Δ' καὶ Ε'. Ἐν τούτοις ἀναφέρομεν τούτους ἐνταῦθα καὶ ἐπειδὴ ἡ παρούσα ἀποτελεῖ μονογραφίαν περὶ τοῦ Παρθενίου καὶ χάριν συμπληρώσεως χασμάτων τινῶν ἐν τισὶ χρονικοῖς σημεῖωμασι τούτου ἐν αὐτοῖς.
¹ Τὸ σημεῖωμα τοῦτο ἀναγινώσκειται ἑλλιπῶς ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Λάμπρου ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. Δ' σελ. 353. Βλ. καὶ Ν. Βέη κατάλογον χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Θεράπλαις Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἔτος Κ' (1904) σελ. 121.

Εἰκ. 4. Ἰδιόχειρον χρονικὸν σημεῖωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ἐν κώδ. 4 Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγ. Τεσσαράκοντα.

Κώδιξ 27 (24). Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει διαφόρους ψυχοφελεῖς λόγους ἐκ τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῦ ὁμολογητοῦ.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδικος φ. 86^α - 86^β ἀναγινώσκεται:

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα.

,αχμε'

Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Παρθενίου πόνος.

Ἐγράφη τὸ παρὸν ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα χειρὶ Παρθενίου οἰκτροῦ καὶ ἀφιερῶθη ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ ,αχμε' ἔτος τῆς Θεογονίας.

† Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος πρῶην Εὐρουσθένους Παρθένιος¹ (Εἰκ. 5).

Κώδιξ 31 (11). Κυριακοδρόμιον Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου. Ἐν τέλει φ. 332 ἀναγινώσκεται τὸ ἀκόλουθον χρονικὸν σημεῖωμα.

Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου ἀρχιερέως τοῦ Πελοποννησίου ἐν χώρᾳ Ἀναβρυτῇ κατὰ τὸ ,αχνβ' ἔτος, τῆς θείας οἰκονομίας καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχέσθε καὶ εἴ τι ἂν σφαλερὸν εὑρητε

Εἰκ. 5. Ἰδιόγραφον χρονικὸν σημεῖωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένους Παρθενίου ἐν κώδ. 27 Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα.

διορθώσατε ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν², Μηνὶ Μαρτίῳ 5'. (Εἰκ. 6).

Γόνυ μὲν ζεύξας, καὶ κάραν ὑποκλίνας,

χεῖρας ἐκτείνας πρὸς θείας τειράδας,

τὴν θεόδοτον ἐκπεπλήρωκα βίβλον

Παρθένιος τλήμων, ἰσθλῶν πάντων ξένος³.

¹ Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ' σ. 352 καὶ Νικ. Βέη, "Ἐνθα ἀνωτέρω σ. 100.

² Ἡ φράσις «καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες... ἁμαρτάνειν» ἔλλειπει ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι Σπυρ. Λάμπρου (τόμ. Δ' σ. 353).

³ Ν. Βέη, "Ἐνθα ἀνωτέρω σ. 121.

Ἐν φύλλῳ 331 ἀναγινώσκεται:

«Τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν Θεῷ Χάρις»,
«Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Παρθενίου πόνος».

Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι ἀναγινώσκονται καὶ τὰ ἐξῆς χρονικά σημειώματα. «Ἐν ἔτει ,αχνε' μηνί Ἰου' ἀπέκλεισαν οἱ Φράγγοι τὴν Μονεμβασίαν». «αχλγ' Μαίῳ εἰρηθασμεν εἰς τοὺς ἀγίους τεσσαράκοντα μὲ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν κυρ Παρθένιον καὶ ἔστω εἰς μνήμην».

Ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα εὑρηται καὶ ἕτεροι δύο κώδικες τοῦ Ἐπισκόπου Εὐρυσθένης Παρθενίου, ὑπ' ἀριθ. 57 (52) τρεῖς λειτουργίαι καὶ ὑπ' ἀριθ. 32 (43). Ὁ δεύτερος περιέχει τὰς εὐχὰς τοῦ Θεκαρᾶ καὶ ἄλλας, ἔτι δὲ καὶ δύο βίους ἀγίων.

Ἐν φ. 22 τοῦ πρώτου σημειοῦται: † Π θ ν ος ἀρχιερεὺς Θεοῦ τὸ δῶρον, Παρθενίου πόνος.

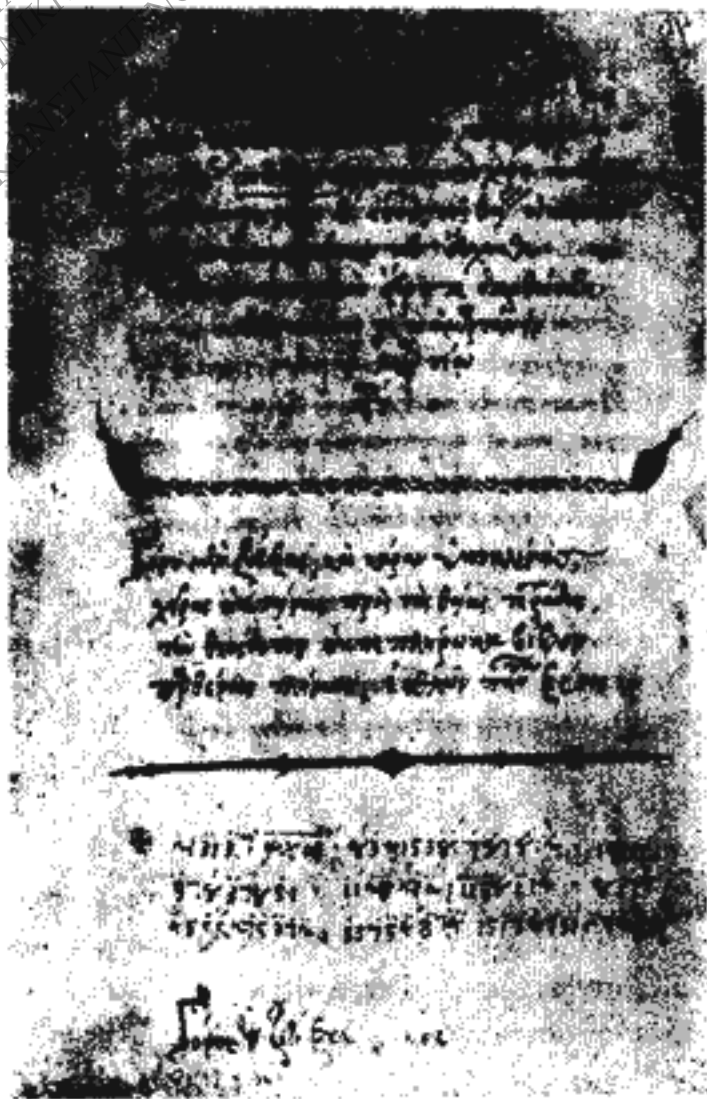
Ἐν φ. 68^β δὲ τοῦ δευτέρου σημειοῦται: $\frac{\alpha\chi\mu\epsilon'}{\pi\theta\nu\omicron\varsigma}$

Ἄλλος κώδιξ ἀνήκων εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Εὐρυσθένους Παρθένιον εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 210 τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ὁ περιέχων τὸν βίον τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε».

Ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδικος περιέχεται σημείωμα ἔχον ὧδε: Ἐτελειώθη τὸ παρὸν διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Παρθενίου Ἐπισκόπου, κατὰ τὸ ,αχλ' ἔτος τὸ σωτήριον».

Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι αὐτοῦ ἀναφέρει,

¹ Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Γ' σελ. 130.

Εἰκ. 6. Ἰδιόγραφον χρονικὸν σημείωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ἐν κώδ. 31 Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα.

ὅτι ὁ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειώματι μνημονευόμενος Ἐπίσκοπος Παρθένιος εἶναι ἄγνωστος. Ὁ Ἐπίσκοπος οὗτος εἶναι ὁ Εὐρυσθένης Παρθένιος, ὡς ὀρθῶς ἀναφέρει ἐν Νουμῆ (ἀριθ. φύλ. 166 τῆς 2 Ὀκτώβρη 1905) ὁ Νικ. Βέης καὶ βεβαιοῦται ἐξ ἀντιπαράβολῆς τοῦ χαρακτήρος τῆς γραφῆς καὶ ὑπογραφῆς αὐτοῦ ἐν τοῖς ὡς ἀνωτέρῳ κώδιξι πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 210 ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Κουτλουμουσίου καὶ ἀφιερωτικῶν τινῶν πράξεων (Εἰκ. 4, 5) κατεστρωμένων ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Λακεδαίμονος, τὰς ὁποίας ἐπικυροῖ ὁ Παρθένιος ὡς μάρτυς¹.

Τέλος ὁ ὑπ' ἀριθ. 122 κώδιξ τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγ. Τεσσαράκοντα ἀνήκων ἄλλοτε εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ Χρῦσαφα μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (φ. 195^α) καὶ περιέχων νομοκάνονα τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ ἐν φ. 192^β φέρει τὴν ἐξῆς σημείωσιν.

Ἐτελειώθη σὺν Θεῷ τὸ παρὸν νόμιμον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου ἀρχιερέως τοῦ Πελοποννησίου, κατὰ τὸ ἀγν^{ον} ἔτος τὸ σωτήριον ἐν μηνὶ Μαίῳ ΚΕ^ν καὶ οἱ ἀναγιγνώσκοντες εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον².

Ἀσφαλῶς ὁ Παρθένιος θὰ ἔγραψε καὶ ἄλλους κώδικας ἐτέρου περιεχομένου πρὸς χρῆσιν ἑαυτοῦ, τῆς Ἐπισκοπῆς του καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ του ἱερῶν Μονῶν, οἷτινες ὁμοῦ ἀπωλέσθησαν.

Οὐ μόνον δὲ βιβλιογράφος ἦτο ὁ ἡμέτερος ἱεράρχης, ἀλλὰ, λόγιος ὢν, ἦτο καὶ συγγραφεὺς ἰδίων μελετῶν. Μία τοῦλάχιστον τούτων περὶ τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 210 φ. 79^α - 105^β κώδικι τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει ἱερᾷς Μονῆς Κουτλουμουσίου³.

Ὁ Παρθένιος ὡς Ἀρχιερεὺς διέγραψεν ἐν τῷ ἐθνικῷ καὶ ἐκκλησιαστικῷ μας στερεώματι φωτεινοτάτην γραμμὴν, ἣ δὲ ζωὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν σύνολον.

Δὲν φαίνεται, ὅτι ἀνεμίχθη εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας τῶν Μητροπολιτῶν Λακεδαιμονίας Χρυσάνθου καὶ Διονυσίου ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑστέρησεν αὐτῶν εἰς ἐθνικὴν δρᾶσιν.

Τὸ κέντρον τὸ καλλιεργῆσαν τὴν μεγάλην ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς τοῦ Γένους ἀνεξαρτησίας ιδέαν ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρξεν ἐν τῷ Μεγάλῳ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, ὁ δὲ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας ὁ ἀκάματος αὐτῆς ἐργάτης.

¹ Ἀρχιμανδρ. Μελετίου Γαλανοπούλου, «Ὁ βίος... Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε» σελ. 25.

² Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Ε' σελ. 305.

³ Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Γ' σ. 310. Ἐπιθι καὶ τὰ τοῦ Ν. Βέης ἐν Νουμῆ ἔτος 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10 - 11.

Ὁ Παρθένιος τὴν Ἐθνικὴν αὐτὴν ἀνάγκην ἐξετίμησε καὶ προσηκόντως ἐσπούδασεν, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης διαγνώσεώς του ὑπῆρξεν ἡ σύντονος ἐκκλησιαστικὴ προσπάθεια πρὸς πύκνωσιν τῶν ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν τοῦ Ἔθνους ἀκροπόλεων.

Πυρπολούμενος ὁ ἴδιος ἀπὸ ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐνθουσιῶν πρὸς ἐθνικὴν καὶ κοινωφελῆ δράσιν μετέδωκεν, ὡς εἰκός, τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν του.

Ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἤρξατο ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Παρθενίου ὡς Ἐπισκόπου εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης. Ἀλλὰ τοῦ ἰδίου αἰῶνος ἀρχομένου ἐπανελήφθη καὶ ὁ ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μυστρᾶ, 29 Μαΐου 1460, διακοπεῖς πνευματικὸς καὶ θρησκευτικὸς ὄργασμος ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας. Τὸ γεγονός τῆς τοιαύτης συμπτώσεως εἶναι ἀξιὸν ὅπως ἰδιαιτέρας σημειώσεως.

Ἐὰν σημειωθῆ, ὅτι ὁ ἑκτακτος οὗτος πνευματικὸς καὶ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμὸς, οὗτινος ἡ ἀρχὴ συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Παρθενίου ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθένης, κατέπαυσεν ἐκλιπόντος τούτου, προαγόμεθα εἰς τὸ ἀσφαλές συμπέρασμα, ὅτι ὁ δημιουργὸς τῆς ἐκτάκτου κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος σημειωθείσης ἐν Λακεδαίμονι πνευματικῆς καὶ θρησκευτικῆς κινήσεως καὶ ἐμψυχωτῆς ὑπῆρξεν ὁ Παρθένιος, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἀπλοῦς κληρικὸς αὐτῆς, εἶτα δὲ ὡς Ἐπίσκοπος τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης καὶ πρῶτον τοιοῦτος.

Κέντρον καὶ ἐστίαν τῆς ἐνθουσιώδους δράσεως τοῦ Παρθενίου ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης, ὑπερχειλῆμα τοῦ πνευματικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ὅμοιος ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς λοιπῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας.

Εἰς ἐπίρωσιν τῆς γνώμης ἡμῶν ταύτης ἐπικαλούμεθα τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Λακεδαίμονι σοφζομένων χριστιανικῶν μνημείων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ τοῦ γραπτοῦ κόσμου αὐτῶν.

Τῷ 1600 ἀνιστορήθη ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Φάριδα ἐπὶ ἐνὸς προβούνου τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ταυγέτου Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσης «Κούμπαρι», τῷ δὲ 1612 ὁ πρὸς Δ. τοῦ Ξηροκαμπίου ναὸς τοῦ Σωτῆρος (Σωτηρίτσα), μετόχιον τῆς μονῆς ταύτης καὶ νῦν τῆς Ἱ. Μονῆς Ζερμπίτης. Σύγχρονος τῆς μονῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσης, ὡς κρίνεται ἐκ τοῦ γραπτοῦ ἀμφοτέρων κόσμου, εἶναι καὶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Ἀναβρυτὴν Βουσεῶν Ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τῷ 1619 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ ναὸς τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Γεωργίτσι Πελλάνης Ἱερᾶς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Διονυσίου. Τῇ 1620 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ χώρας Ναυπλίου ζωγράφου Γεωργίου Μόσχου ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὰς Θεράπνας Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Τῷ 1620 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου

ζωγράφου ὁ ἐν Χρυσάφῃ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Τῷ 1621 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Ναυπλίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὸν Οἰνοῦντα ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἀνηγέρθη ἐν Τσινιζίνοις, χωρὶς μίαν ὥραν ἀπέχοντι ἀνατολικῶς τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Τῷ 1625 ἀρχιερατεύοντας τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ ἀνηγέρθη φρονίδι, κόποις καὶ ἐξόδοις τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθῆνης Παρθενίου ὁ ἐν Ἀναβρυτῇ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ χώρας Ναυπλίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ. Τῷ 1632 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Φελλίαν ἱερᾶς Μονῆς Γόλας, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (1641), ἀνιστορήθησαν οἱ νάρθηκες ἀμφοτέρων τῶν ἐν Χρυσάφῃ ἱερῶν ναῶν Παναγίας καὶ Ἁγίου Δημητρίου, ἰδρύθησαν δὲ καὶ ἀνιστορήθησαν κατὰ τὸν Οἰνοῦντα μὲν ὁ ναὸς τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου «Ρεματιανή», κατὰ τὰς Θεράπνας ὁ ναὸς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου «Σινιζάφι» (1626), κατὰ τὸν Βαρσινῆον ὑπερθεῖν τοῦ Μυστρᾶ ὁ ναὸς τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐν Μυστρᾷ ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐν Καστρῷ δὲ Καστορείου ὁ ναὸς τῆς Ἱ. Μονῆς Καστρῆου ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τιμωμένης.

Οἱ ναοὶ τῶν μονῶν τούτων, ἂν καὶ δὲν διασφύζουσιν ὅλοι χρονολογίαν ἀνεγέρσεως καὶ ἀνιστορήσεως, δύνανται οὐχ ἥτιον ἀσφαλῶς ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐποχὴν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μ. Χ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Παρθενίου οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες κώδικες, ὑπὸ ἑτέρων δὲ κατὰ τεκμήριον παρ' αὐτῷ μαθητευσάντων¹ καὶ ἄλλοι, ὧν τινες σφύζονται καὶ μέχρι σήμερον.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει καὶ οὐδεὶς καταλείπεται δισταγμός, ὅτι ἡ πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ κίνησις ἢ παρατηρηθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1600 μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Παρθενίου, ἐπισυμβάντος μετὰ τὸ 1661 ἐν Λακεδαίμονι, εἶναι ὑπερχειλῆμα τοῦ ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθῆνης ὑπὸ τούτου ἀναπτυχθέντος καὶ καλλιεργηθέντος πνευματικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις καὶ διεκόπη ἐκλιπόντος τούτου.

Ὑπάρχουσι βεβαίως χριστιανικὰ μνημεῖα ἐν Λακεδαίμονι ἀνεγερθέντα μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ πρὸ τοῦ 1600, πλὴν ταῦτα εἶναι ἀραιά. Τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος παρουσιάζει τὴν Λακεδαίμονα ἐν ἀξιοθαυμάστῳ πνευματικῷ καὶ θρησκευτικῷ ἐνθουσιασμῷ, ὅστις οὐδόλως εἶναι κατώτερος τοῦ

¹ Εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἀνήκει ὁ πρωτοσύγκελλος Λακεδαιμονίας Γαλακτίων, ἐκ χώρας Ἀναβρυτῆς καὶ αὐτὸς καταγόμενος. Βλ. Ν. Βέην ἐν Νουμᾷ ἔτος 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10-11 καὶ Φ. Κουκουλέν ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμ. ΙΑ' σ. 464 ὑποσ. 2.

ἀναπτυχθέντος ἐν Λακεδαίμονι ἀπὸ τοῦ Ι΄ μέχρι τοῦ ΙΓ΄ καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς ἀποφράδος 29 Μαΐου τοῦ 1460, ὅτε ἐδουλώθη καὶ ὁ Μυστράς εἰς τοὺς Τούρκους. Τῆς κινήσεως καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου ἐνθουσιασμοῦ ψυχὴ καὶ δύναμις ὑπῆρξεν ὁ Παρθένιος οὕτως.

Ἡ ἐποχὴ αὕτη δεῖται ἰδιαιτέρας ἐρεῦνης καὶ βαθείας μελέτης. Ἐπισταμένη ἔρευνα θὰ ἀποδείξῃ, πιστεύω, ὅτι ἐν Λακεδαίμονι ὑφίστατο μεγάλη καὶ σπουδαία σχολὴ ἀγιογραφίας, σοβαροῦς καὶ σπουδαίους ἀναδείξασα ζωγράφους, μὲ καθηγητὰς οἷοι ὁ Γεώργιος Μόσχος καὶ ὁ Δημήτριος Κακαβᾶς, ὅστις δέον νὰ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Μόσχου. Τὰς ἀπαρχὰς δὲ τῶν ἔργων τοῦ Γεωργίου Μόσχου ἐναβρυνόμεθα νὰ πιστεύωμεν, ὅτι οἱ εἰδικοί θὰ ἀνεύρωσιν, ἐὰν ἀναζητήσωσιν, εἰς τοὺς ἀνεκτιμήτους ἐν Λακεδαίμονι θησαυροὺς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος.

† ΑΡΧΙΜ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΕΥΑΓ. ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ